«Әҙәбиәт киңлегендәге яңы бейеклек»

(«Бөйрәкәй» романының башҡорт әҙәбиәтендә тотҡан урыны)

МоратшинаЛ, Туймазы педагогия колледжының III курсы студенты.Етәксеһе-Кәримова Г.Я

Абруйлы яҙыусы, күркәм һүҙ сәнғәтенең танылы ҡәләм оҫтаһы, тәрән мәғәнәле ижадсы, Салауат Юлаев исемендәге дәүләт премияһы лауреаты, Башҡортостан Республикаһының атҡаҙанған мәҙәниәт хеҙмәткәре Таңсулпан Ғарипова хаҡында күп һөйләргә мөмкин. Мәшһүр яҙыусыларыбыҙ Һәҙиә Дәүләтшина менән Зәйнәб Биишеваларҙың әҙәби традицияларын һаҡлап, артабан үҫтереп, халҡыбыҙҙың йәшәү рәүешен төплө, нигеҙле итеп, үтә лә бер ихласлыҡ менән һүрәтләй ул. Уны бөгөн башҡорт әҙибәләренең өндәүсеһе, ниндәйҙер кимәлдә юл башлаусыһы тип атарға булалыр.
Әҙибәләр. Прозабыҙ мадонналары. Улар бөгөнгө башҡорт әҙәбиәтенең төҫө, биҙәге, прозабыҙҙың йөҙө. Әлбиттә, әҙәбиәтте ирҙәр һәм ҡатын-ҡыҙҙарҙыҡына бүлеү кәрәкмәйҙер. Шулай ҙа әҙибәләр ҡатын-ҡыҙ психологияһын тәрәнерәк тоя, нескәрәк яҡтырта. Ә әҙиптәр ир күңелен нығыраҡ аңлай. Ҡатын-ҡыҙҙар ауылдағы хәл-әхүәлде нығыраҡ белә, күҙгә күренмәгән төпкөлдәге ағымдарҙы нескәрәк һиҙә. Ә ирҙәр эре ваҡиғаларға өҫтөнөрәк ҡарай... Ни генә тимә, әҙибәләр ижады яңы осор башҡорт әҙәбиәтендә үҙенсәлекле күренеш.

Яҙыусы Таңһылыу Ғарипованың ижады тураһында Әмир Әминев былай тиК «Унның әҫәрҙәре үҙенең тормошсанлығы, геройҙарҙың бай эсле донъяһы, тәрән кисерештәре, матурлыҡты күрә, аңлай, шул уҡ ваҡытта ғәҙелһеҙлеккә, яуызлыҡҡа нәфрәтләнә һәм ҡаршы сыға алыу тойғолары менән һуғарылған. Тағы ла өҫтәп шуны әйтер инем- кеше психологияһына үтеп инә белеү Таңсулпан Ғарипова әҫәрҙәренә хас күренеш.

Был сифаттар уның драмаларында ла, хикәйә һәм повестарында ла, “Бөйрәкәй” романында ла күренә.
Алдан әйтеүебеҙсә, хикәйә - яҙыусының тәүге йыры. Ул үҙенең беренсе хикәйәләр йыйынтығы менән үк башҡорт прозаһына өмөтлө, талантлы әҙибә килеүен иҫбатлай. Повесть һәм хикәйәләренән беҙ Таңсулпан Ғарипованың халыҡ мәҙәниәте

берәмектәренең яңы биҙәктәрен, төҫтәрен, һыҙаттарын аса барыуын күрәбеҙ.

Әҙибә кешеләрҙең үҙ-ара мөнәсәбәт психологияһын оҫта һынландырыуын драматургия өлкәһендә лә ҡуллана.
Башҡорт драматургия үҫтереүҙә, уның сәхнә сәхрәһен яңы йөкмәткеле әҫәрҙәр менән киңәйтеүҙә, прозабыҙ үҙенсәлектәрен балҡытыуҙа Таңсулпан Ғарипованың ижады үҙе бер айырым урын алып тора.

Бөтә әҫәрҙәрен ҡарап сыҡҡас, беҙ Таңсулпан Ғарипова — егәрле ижадсы, тигән фекергә килдек. Уйлап ҡарағыҙ, драматургия жанрында активлашыуы «Бөйрәкәй» романының йыл һайын «Ватандаш» журналы биттәрендә баҫылған сағына тура килә. Романдың журнал биттәрендә баҫылған мәлендә, зәңгәр экранда Таңсулпан Ғарипованың «Төштәге йыр», «Бәхеткә ҡасҡандар» пьесалары буйынса Сибай һәм Стәрлетамаҡ театрҙары сәхнәләштергән спектаклдәр күренә, ә гәзит-журналдарҙа уның драма әҫәрҙәре премиялар яулауы хаҡында мәғлүмәттәр, рецензиялар баҫыла. Шул уҡ ваҡытта «Йәй ташы» драмаһы буйынса «Сөмбөлдөң етенсе йәйе» тигән нәфис фильм төшөрөлә. Рафаил Аҙнағоловса әйтһәк, ҡайҙан килгән уға шул тиклем яныпярһып ижад итеү көсө? Ҡатын-ҡыҙҙың сырағы ҡырҡ тиһәләр ҙә, ул да ғәҙәти кеше лә баһаӘ Әллә ҡырҡ сырағы ла дәррәү янған сағы булдымы икәнҒ

Ә Бөйрәкәй романына килгәндә һүҙ юҡ- ул башҡорт әҙәбиәтендә сағыу күренеш. Роман башҡорт халҡының яҙмыш даръяһы, ғазап менән хәсрәт араһындағы йәшәйеш эпопеяһы булып тора. «Бөйрәкәй» романы ҙур тарихи ваҡиғаларҙы, шулар менән бергә үрелеп, уларҙың уртаһында ҡайнаған халыҡ яҙмышын, тотош милләттең рухи донъяһын, кешеләрҙең үҙ бәхете, үҙ булмышы өсөн тормош стихиялары менән көрәшен сағылдырыусы ҙур әҫәр. Роман быға тиклемге күҙ өйрәнгән, күңел күнеккән әҫәрҙәргә һис тә оҡшамаған. «Бөйрәкәй» романында Һ. Дәүләтшина, З. Биишевалар ҡуры, маяһы бар. Ана шул башланғыстан һут алып, Таңсулпан Ғарипова уны үҙенсә, яңыса үҫтерә, образлы күркәм фекерләү үҫешенә, әҫәрҙең композицион эшләнешенә яңыса һулыш бирә.

Шуға ла, «Бөйрәкәй» баҫылып сығыу менән халыҡ күңелен яулай. Ғөмүмән, башҡорт әҙәбиәтендә үҫешкән жанрҙарҙан һанала. Һ. Дәүләтшинаның, Н. Мусиндың, З. Биишеваның, Я. Хамматовтың романдары менән беҙ яҡшы таныш. Әҙәбиәт ғилемендә тарихи, тарихи-революцион, заман проблемаларын сағылдырған романдар хаҡында бәйән ителә. Алда һанап үтелгән әҫәрҙәр менән таныш

уҡыусы был романда ниндәй яңылыҡтарға тап булырға мөмкин. Беҙҙеңсә, улар түбәндәгеләр:

- Символик образдарҙы, деталдәрҙе оҫта файҙаланыуы, хатта, төп геройҙарҙың хәрәкәттәренә, характер асылдарына фон булдырыу йәһәтенән, тотошлайы менән аллегорияға ҡоролған күренештәр тыуҙырыуға ирешеүе;
- Төрлө йәштәге уҡыусыны ла телевизорҙағы триллерҙарҙан айырылып, мауығып уҡып китерлек ҡыҙыҡлы ҙа, тәбиғи ҙә ваҡиғалар таба алыуы һәм уларҙы нәзәкәтле эшкәртеп, уҡыусы зиһенен ҡамаштырмаҫлыҡ композициялар булдыра алыуы;
- Башҡорт халҡының социализмда йәшәгән осорондағы етешһеҙ көнкүренешенә, аслыҡтан, фәҡирлектән ыҙаланыуына тәүгеләрҙән булып етди, ихлас иғтибар бүлеүе;
- Башҡорт әҙәбиәтендә беренселәрҙән булып совет кешеләренең хөкүмәт ҡарарҙарындағы етешһеҙлектәрҙе аңлауын, уйҙарында ғына булһа ла ошо ҡарарҙар менән килешмәүен, мөсһөҙ генә булһа ла ҡаршылыҡтар күрһәтеүен сағылдырыуыҪ
- Телгә иғтибарлы булыуы, телмәр менән генә кисерештәр, тойғолар, моң булдыра алыу һәләте...

Сығышыбыҙҙың тәүге өлөшөндә әҙибәләр ҡатын-ҡыҙ психологияһын ныҡыраҡ тоя тигән фекер әйткәйнек. Был романда Таңсулпан Ғарипова кеше күңеле нескәлектәрен, беҙ ҡайһы саҡ күрмәгән кисерештәрҙе тоя белеүен тағын бер мәртәбә иҫбатлай. Ошоларҙан сығып мин шуны әйтер инемҠ башҡорт әҙәбиәтендә ҡатын-ҡыҙ романы, ҡатын-ҡыҙҙар прозаһы юл яра.

Таңсулпан Ғарипованың «Бөйрәкәй» пенталогияһы башҡорт әҙәбиәтендә өр-яңы кимәл, өр-яңы бейеклек, өр-яңы түбәләрҙең береһе. Шулай уҡ ул бөгөнгө башҡорт милли прозаһының иң ҙур ҡаҙанышы ла.